

BÖLÜM 2

SÖZLÜ ANLATIM BECERİSİ VE DİLİN YAPISINA ÖZGÜ KISITLAMALAR

Aynı amaçla oluşturulmuş yazılı ve sözlü metinlerdeki sözdizimsel ve sözcüksel seçimler arasında ayrılıklar vardır.

KONUŞMA DURUMU:

Konuşma durumu birden çok parça içeren bir bütünlüğü belirtir. Konuşma durumunun öğeleri:

- Konuşucu ve dinleyici: konuşucunun bireysel özellikleri, yaşı, cinsiyeti, dil kullanım alışkanlıkları konuşma ediminde rol oynar.
- Sözün bağlamı: konuşma durumunda, sözün bağlamı
  - Konuşmanın gerçekleştiği fiziksel durum
  - Konuşucu ve dinleyicinin paylaştığı dünya bilgisi çerçevesinde belirginleşir.
- Sözün aktardığı anlamlar: sözün aktardığı anlam konuşmanın amacıyla ilişkili olması gereklidir.
  - Sizi anlamıyorum
  - Nasıl yani, açık konuştuğumu sanıyorum.
  - Hayır, onu kastetmedim. Telefonda çok şiddetli bir cızırtı var.
- Üretilen metin: metin olma koşullarını taşımalıdır.

KONUŞMA SÜRECİ VE SÖZLÜ METNİN ÜRETİMİNE İLİŞKİN GENEL EVRELERİ:

- Amacın saptanması
- Söylem tasarımının yapılması
- Düşüncelerin oluşturulması
- Kavram ağının kurulması
- Dilsel gösterenlerin seçilmesi
- Metin düzeyinde kodlamaya geçiş
- Metin üretimi
- Söyleme

Sözlü olarak üretilen metinlerde dilsel düzenlemeler:

- Gönderimsel ilişkiler
- Eksiltme ve değiştirme
- Bağdaşıklık
- Bağlaçlar
- Konu gelişimi

1. Sözlü olarak üretilen metinlerde gönderimsel ilişkiler

Doğal konuşmada gönderim ilişkilerinde sık sık aksamalar ve bozukluklar olabilir. Bu aksama ve bozukluklar bağlamın yardımıyla alıcı tarafından onarılabilir.

Doğal konuşmada sıkça görülen gönderim ilişkisi, metin dışı gönderimdir. Bunun nedeni, konuşmanın durum bağlamıyla sıkı bir ilişki içinde olmasıdır.

Örnek :

Kitabı aldı gitti. Nasıl kızıyorum şuna! Annesi de böyledir bunun.

Örnek:

*Şunu görünce aklıma geldi. Bir zamanlar **buna benzer** bir duruma ben de düşmüştüm. Korkunçtu. Bir daha **böyle bir duruma** düşmeyi asla istemem. (radyo programında)*

O halde; doğal konuşmadaki sözlü metinlerde gönderim türlerindeki seçimleri:

- Birincil ortam
- Konuşucu ve dinleyici arasındaki bilgi düzeyi etkiler.

Planlı konuşmada metinde sergilenecek gönderim ilişkileri daha çok artgönderimseldir. Kavram ağı oluşturulur. Böylelikle, sıkça gönderim yapılan adlar, metinde öne çıkan kavramlar ve bunlar arasındaki ilişkiler belirlenir.

Gönderimsel ilişkilerle belirli kavramların süreklilik kazanmasına odaklama denir. Planlı konuşmalar odaklama içerirler.

Örnek:

Ormanlar gezegenimizin akciğerleridir. Ø ayrıca, buldukları topraklara yağış getirirler ve suyu depo ederler ....

Planlı konuşmada gönderimsel ilişkiler en az çabayla ulaşılabilmektedir. Gönderimsel ilişkilerdeki bulanıklık; metnin yapısını bozar ve alıcının yorumlama sürecini olumsuz etkiler.

Örnek:

Van'a yaptığımız gezi boyunca doğanın güzelliğine ve insanların yardımseverliğine hayran kaldık. Bu özellik, Anadolu insanının yüzyıllardır sahip olduğu bir özellik.

Bu özellik ne? Doğanın güzelliği mi, insanların yardımseverliği mi?

2. Sözlü olarak üretilen metinlerde eksiltme ve değiştirme

Sözlü anlatımda sık başvurulan dilbilgisel bağdaşıklık türlerindedir. Sözlü metinler eksiltme ve değiştirmeye daha elverişlidir. Eksiltilen öge, alıcı tarafından az çabayla tamamlanabiliyorsa, konuşmanın akışını olumlu yönde etkiler.

Örnek

Ankarada akşam saatlerinde etkisini arttıran yoğun tipi ve kar yağışı sonrasında yaşam felç oldu. (Ankarada) Yoğun kar yağışı nedeniyle birçok araç ve vatandaşlar yollarda mahsur kaldı. Yolda kalan sürücülerin yardımına vatandaşlar koştu. (Vatandaşlar) yolda mahsur kalan sürücülerin araçlarını iterek yardımcı olmaya çalıştılar. Yollarına devam edemeyen bazı araç sürücüleri ise otomobillerini bırakarak evlerine yürüyerek gitmek zorunda kaldı. Yoğun kar yağışının sürdüğü başkentte saatlerce evlerine gidemediler.

Örnek:

*“Ya kardeşim seni inandırmak için illaki göstermek mi lazım. Gider tadıverirsin, tuzlu mu değil mi bakarsın' dedim. Söylediğim **bu**. Yalama nereden çıktı. **Böyle** bir üslup kullanılabilir mi?”*

3. Sözlü olarak üretilen metinlerde sözcüksel bağdaşıklık

Bir sözcüğü olduğu gibi yineleme ve eşanlamlı ya da yakın anlamlı sözcükleri kullanma en çok kullanılan sözcüksel bağdaşıklık düzenlemeleridir. Planlı konuşmada, üstterim, altanamlılık ilişkisi içeren sözcüklerin kullanımına dayanan bağdaşıklık ilişkisi daha çok görülür.

Bu konuşmada temel dil becerilerinden söz edeceğim. Bu beceriler, konuşma, yazma, dinleme ve okumadır...

Kimi zaman metinler basit sözcük yinelemeleriyle bağdaşık kılınsa da, tutarlılık taşımazsa metinsel bir değer taşımaz.

4. Sözlü olarak üretilen metinlerde bağlaçlar

Doğal konuşmada bağlaç kullanımı planlı konuşmaya göre daha azdır. Ancak yine de bağlaç kullanımı, yazılı anlatıma oranla daha azdır. Sözlü anlatımda da konuşucunun iletmek istediği düşünceyi daha anlaşılır kılmak için; karşı görüş bildirme, nedenleme, bilgi ekleme gibi amaçlarla bağlaç kullanımına gereksinimi vardır. Sözlü anlatımda sıklıkla kullanılan bağlaçlar, ve, ama, fakat, çünkü, yani, sonuçta, eğer... gibi yazılı dilde nadiren kullanılan bağlaçlardır. Konuşucunun anlaşılır olması için, bu bağlaçları kullanması sözlü metnin tutarlılığını daha açık kılacaktır.

5. Sözlü olarak üretilen metinlerde konu gelişimi

Hem doğal konuşmalarda hem de planlı konuşmalarda,

- adlar ve ad öbekleri ile onlara gönderimde bulunan ögelerin ilişkisi,

- sözcüksel bağdaşıklığı sağlayan sözcük ilişkileri gibi dilsel düzenlemeler,

metinde konuyu ve konu gelişimini belirginleştirir. Metnin daha kolay izlenmesini sağlar.

Sözlü anlatımda içeriğin bu dilsel düzenlemelerle belirginleştirilmiş olması beklenir. Metnin belirli bir konu üzerinde odaklanması beklenir. Böylece, konunun odaklanması sağlanır. Metinde konuşma konusu dışında özelliklere yer verilmez, böylece, metin bir bütünlük sergiler.

Örneğin, iş başvurusu yapan bireyden başvuru gerekçesini açıklaması istendiği bir konuşma bağlamında aşağıdaki gibi bir metin, konuşmanın amacına hizmet edemeyeceğinden içeriğin dinleyicinin beklentisine uygun biçimde belirginleşmediğini söylememiz mümkündür:

Sizin de bildiğiniz gibi, Türkiyede üniversite mezunlarına pek fazla meslek eğitimi verilmiyor. Yani, meslek eğitimi alamıyor bu insanlar. Aslında, bu yalnızca devletin sorumluluğunda değil. Aileler de çocuklarını yönlendiremiyor bence. Gençlerse oldukça savruk. Ne yapmak istediklerini düşünmeleri uzun zaman alıyor. Ben bu anlamda kendimi şanslı görüyorum. İyi yönlendirildiğime inanıyorum...

6. Konuşmanın yapısına yönelik beklentiler

Hem dizge öğeleri olarak adlandırılan içsel öğelere, hem de kültüre ve toplumsal katmana göre değişiklik gösteren dışsal özelliklere göre belirginleşmektedir.

İçsel özelliklere yönelik beklentiler:

- İletinin iki yönlü aktarımı ve algılanması
- İletinin algılandığını vurgulayan sözsüz dönüt eylemlerinin kullanılması
- İletinin sona erdiğini vurgulayan belirtilerin kullanılması
- Başka konuşucunun konuşma hakkını aldığına yönelik belirtilerin kullanılması
- Yanıtların bilgi verici nitelikte olması
- Bağıntılı ve anlaşılır konuşma olmasıdır

Dışsal özelliklere yönelik beklentiler:

- Hangi durumda kimin konuşup kimin konuşmayacağı
- Ne zaman konuşulacağı
- Ne zaman susulacağı
- Kimin kiminle konuşacağı
- Değişik konum ve rollerdeki insanlarla nasıl konuşacağı
- Hangi durumda, hangi dil dışı davranışların uygun olduğu
- Konuşma sırasının nasıl düzenlendiği
- Nasıl rica edileceği, öneride bulunulacağı, emir verileceği... vb.

SÖZLÜ ANLATIM ALT BECERİLER

1. İçerik

Sözlü metnin uzunluğu (süresi)

Geleceğe yönelik planların neler?

“Eve gideceğim. Uyuyacağım”

“Bugün dersten sonra eve gideceğim. Akşam yemeğimi yiyeceğim. Sonra ders çalışıp, televizyon seyredeceğim. Saat 12.00’de uyuyacağım. Bu hafta içinde arkadaşlarımla sinemaya gideceğim. Ayrıca, ödevlerimi yapacağım, alışveriş yapacağım, evimi temizleyeceğim.”

Konuşucunun düşüncelerini düzenlemesi

Sözlü metnin içeriğine ilişkin bir başka ölçüt, konuşmaya uygun bir ifadeyle giriş yapılmış olması, bu özellikleri destekleyen düşüncelerle konuşmanın sürdürülmesi ve uygun bir sonuç ifadesiyle sonlandırılmasıdır.

2. Sesletim

- Sözcüklerin doğru sesletilip sesletilmediği
- Söz içinde kavşağın anlam ayırt edici işlevinin doğru kullanılıp kullanılmadığı
- Söz içinde durağın anlam ayırt edici işlevinin doğru kullanılıp kullanılmadığı
- Söz içinde vurgunun anlam ayırt edici işlevinin doğru kullanılıp kullanılmadığı
- Soru ezgisi, süren ezgi, biten ezgi gibi ezgileme biçimlerini doğru kullanılıp kullanılmadığı gibi özellikler göz önünde bulundurulmalıdır

3. Akıcılık

- *duraksama,*
- *duraklama*
- *yineleme*
- *kendini düzeltme*

4. Sözvarlığı

- *Anlam olarak yakın olan ancak işlevi farklı olan sözcükleri birbirinin yerine kullanılması*
“Güzel bir adam, bana yol verdi”
“Son otobüsü de kaçırmamı sağladı”
“Saçların çok büyümüş”
- *Ses benzerliği nedeniyle yanlış sözcük seçimi*
“Bu belgenin tecrübe edilmesi gerekiyormuş”

- *Sözcüklerin, özellikle tümcede belirteç ve sıfat göreviyle bulunan sözcüklerin, dizimsel olarak yanlış kullanımı*
“Bu kitap çok işinize yarayacak”;
“Her yurttan kalan öğrenci sıkıntı yaşar”
- *Aynı kökten türetilen sözcüklerin birbirinin yerine kullanılması;*
- *Yakın anlamlı sözcüklerin birlikte kullanılması*
- *Anlamca çelişen sözcüklerin aynı tümcede yer alması*
“Çok üzgün bir haber aldım”
“Bu sınav için çok emek ve çaba harcadı”
“Yaklaşık olarak tam bir saat sonra buluşalım”
- *Sözcüklerin konuya/bağlama göre seçilmesi*
- *Sözcük kullanımının çeşitliliği*

5. Tutarlılık

Gönderim ilişkileri

Kitaplar zihnimizin ilaçlarıdır. Ayrıca, dünyaya bakışımızı pekiştirirler ve bilgi dağarcığımızı ve sözvarlığımızı geliştirirler. Yararları sadece bunlarla sınırlı değildir.

Örnekte, konuşucu kitap kavramı üzerinde odaklanmaktadır. Metinde gönderim ilişkileri şu şekilde oluşturulmuştur.

*Kitaplar zihnimizin ilaçlarıdır. Ayrıca, (kitaplar) dünyaya bakışımızı pekiştirirler, bilgi dağarcığımızı ve sözvarlığımızı geliştirirler. (Kitapların) Yararları sadece **bunlarla** (dünyaya bakışımızın pekişmesi, bilgi dağarcığımızın ve sözvarlığımızın gelişmesi) sınırlı değildir.*

Sözcüksel bağdaşıklık

Bu konuşmada üretimsel düzleme dönük dil becerilerinden söz edeceğim. Bu beceriler, sözlü anlatım, yazılı anlatım ve karşılıklı konuşmadır. Sözlü anlatımın alt boyutlarından bir tanesi akıcılıktır...

Bağlaç kullanımı

Sözlü anlatımda bağlaç kullanımı yazılı anlatıma oranla daha azdır.

6. Dilbilgisi

- *Ekleme kuralları*
- *Tümce öğelerinin sıralanması*
- *Eylem çekimleri*
- *Karmaşık tümce yapılarının kullanımı*

KARŞILIKLI KONUŞMA BECERİSİ

Karşılık konuşmanın gerçekleşmesinin temelinde;

- iletişime katılan *en az iki konuşucu* olmasına,
- *konuşma ve dinleme edimlerinin* birlikte gerçekleşmesine ve
- konuşmanın *etkileşimsel* olmasına bağlı olduğu söylenebilir.

Karşılıklı Konuşmada “Etkileşimsel Stratejiler”

- *dinlediğini anlama,*
- *konuşmayı sürdürme,*
- *söz alma ve verme,*
- *söylemi başlatma ve bitirme,*
- *konuşmaya ara verme,*
- *sorulan sorulara ilgili yanıt verme,*
- *verilen yanıtların beklenen bilgiyi içermesi* gibi değişkenleri bulunmaktadır.